Oraşul Nădlac

dr. Gabriela Marco

Stema oraşului Nădlac se compune dintr-un scut triunghiular cu flancurile rotunjite, tăiat şi despicat în partea superioară. Pe câmpul de aur se află un corb negru, redat din profil, cu aripile desfăcute, cu capul conturnat, ținând în cioc un inel de argint cu piatră roşie, stând cu picioarele pe o creangă de stejar verde. Pe câmpul albastru este reprezentat un turn de argint privit din față, cu poarta închisă, cu contraforți laterali, cu două ferestre ajurate negru, la cea din dreapta fiind un gornist negru care suflă într-o trompetă aurie așezată în fascie și orientată spre flancul dextru; turnul are partea de sus triunghiulară, dotată cu încă o fereastră, mai mică și ajurată de asemenea negru. În dreapta turnului se află un mănunchi de spice de grâu din aur, poziționat în pal. Pe câmpul inferior este reprezentată o câmpie verde, încărcată cu un brâu undat de aur, deasupra căreia se află un zid format din şase rânduri de cărămizi roșii, rostuite negru, având în mijloc o poartă de aur deschisă, cu două uși din acelaşi metal, dotate cu patru balamele negre; în interiorul porții, pe albastru, un caduceu de argint. Scutul este timbrat de o coroană murală de argint, cu trei turnuri crenelate.

Semnificațiile elementelor

Corbul cu inel în cioc simbolizează blazonul familiei lui Iancu de Hunedoara, care stăpânea marele domeniu al Nădlacului din 20 februarie

1451. Mănunchiul de spice de grâu face referire la una din ocupațiile de bază a locuitorilor: agricultura. Turnul reprezintă Biserica Evanghelică din localitate, care în 1822 era folosită pentru anunțarea navetiștilor când trebuie să meargă la gară. Ora exactă este anunțată și în prezent de un gornist. Zidul de piatră sugerează faptul că localitatea a fost centru fortificat, cât și prezența unei străvechi cetăți dacice. Caduceul evocă activitatea comercială din oraş. Brâul undat simbolizează râul Mureş, care străbate teritoriul localității. Coroana murală cu trei turnuri crenelate semnifică faptul că localitatea are rangul de oraş.

Denumiri

Numele localității: *Noglok*, *Noglok*, *Naghlok*, *Nogh-lok*, *Naglak*, *Naghlaak*, *Nagh-laak*, *Naglak*, *Naglach*, *Naghlak*, *Naghlack*, *Nagylak*, *Nadlacck*, *Nadlag*, *Nagilak*, *Nagy-lak*, *Nadgy-Lak, Lacul Mare* (vezi subcapitolul *Istoric* al acestui articol).

Astăzi, denumirile oficiale ale localității sunt *Nădlac* (în limba română), și *Nadlak* (în limba slovacă).

Istoricii au emis mai multe ipoteze în ceea ce priveşte numele localității. O primă ipoteză afirmă că numele localității provine din latinescul *Magnus Lacus*, care înseamnă *Marele Lac*. Altă variantă susține că denumirea de Nădlac este derivată din cuvântul maghiar *nad* (trestie), plantă care în trecut creştea din belşug pe aceste meleaguri. O a treia variantă afirmă că numele localității provine din cuvântul compus din limba maghiară *Nagylák* (mare colonie). Altă explicație pomeneşte că numele localității provine din limba slavă, prin filieră maghiară – *Lok* (vale, adâncitură, luncă), tradus prin *Lunca mare* sau *Lunca cu trestii*. În limba sârbă *mnoga* înseamnă *mare*, *mult*, iar *lokva* înseamnă *băltoacă*, *iaz*, deci denumirea localității s-ar putea traduce prin *locul cu multe bălți*, din cauza albiilor neregulate ale Mureşului care provoca dese inundații.

Înainte de anul 1918 a făcut parte din Comitatul Cenad.

Repere geografice:

46°10’ N, 20°45’ E (cel mai vestic punct al Județului Arad); suprafață: 133,15 km^2 (13.315 ha), din care extravilan 121,17 km^2 (12.117 ha);

altitudine: 85 m; vecinătăţi: Şeitin la est, Republica Ungaria la vest şi la nord, Peregul Mic, la nord-est, Igriş (jud. Timiş) la sud.

Distanţa faţă de Arad: 50 km.

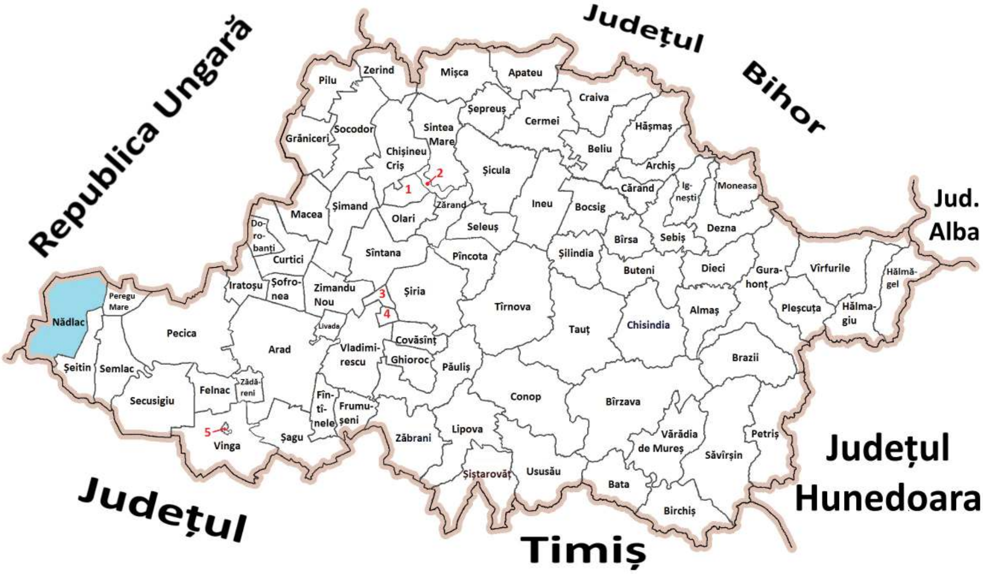
Scurtă prezentare

Este o localitate exclusiv de câmpie, găsindu-se în totalitate în Câmpia Nădlacului, fiind modelată în special de râul Mureş în partea sa sudică.

Printre bogăţiile subsolului se găsesc pungi cu ţiţei, gaze naturale şi apă geotermală.

Cernoziomurile care alcătuiesc solul câmpiei fac din Nădlac o zonă excelentă pentru agricultură. Datorită poziţiei fizico-geografice, condiţiilor climatice şi configuraţiei reliefului, vegetaţia naturală a teritoriului se include în formaţiunea zonală *silvostepă* şi chiar *stepă* (suprafeţele orizontale ale câmpiei Nădlac-Pecica), şi vegetaţiei de luncă (valea Mureşului).

Fauna zonei este parte a subregiunii euro-siberiene, caracterizată prin prezenţa rozătoarelor, a prepeliţelor, fazanilor etc. Ihtiofauna cuprinde zonele mrenei, crapului şi somnului.

Istoric

Prima atestare documentară: 1192

Primul document în care apare pomenită localitatea datează din anul 1192. Aici apare sub forma *Noglok*. Numele localității Nădlac este amintit foarte des, sub diverse forme, în diferite cronici sau acte de donație emise pe întreaga perioadă medievală:*Noglok* (1192, 1313, 1332-1337, 1374, 1412, 1425), *Naghlok* sau *Nogh-lok* (1313), *Naglak* (1421, 1424), *Naghlaak* şi *Nagh-laak* (1424), *Naglak* (1428, 1451, 1502, 1530, 1559, 1596, 1597, 1654), *Naglach* (1454), *Naghlak* (1462), *Naghlack* (1470), *Nagylak* (1488, 1656, 1764), *Nadlacck* (1488, 1550), *Nadlag* (1559), *Nagilak* (1597), *Nagy-lak* (1654), *Nadgy-Lak* (1656). În prima jumătate a veacului al XX-lea, mai ales în documente legate de apărarea armată a văii Mureşului, se întâlneşte denumirea de *Lacul Mare*.

Vatra veche a Nădlacului se află undeva între actuala aşezare și localitatea Pereg (aflată la nord-est de Nădlac). Aici au fost făcute primele descoperiri arheologice spre sfârşitul secolul al XIX-lea, care se află la Muzeul din Budapesta. Alte obiecte au fost donate în 1890 Muzeului din Mako. Până spre mijlocul secolului al XX-lea țăranii au putut scoate cu plugul urme de ziduri, zona fiind un loc mai înălțat față de cel din jur. Săpăturile arheologice au relevat în zona Nădlacului urme de locuire umană încă din epoca bronzului. Obiectele scoase la lumină aparțin *Culturii Otomani*, specifică acestei arii pentru epoca bronzului. S-au descoperit un toporaş de piatră şi 5 vase aparținând *Culturii Otomani III*. La Complexul Muzeal Arad sunt expuse câteva obiecte descoperite la Nădlac şi în jurul localității. Regiunea Nădlacului este cuprinsă în vasta arie de răspândire a *Culturii Periam-Pecica*, specifică primei şi celei de-a doua vârste a fierului. La Nădlac s-au descoperit monede de argint emise de împărații romani Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Alexander Sever, Faustina Iunior şi Iulia Domna. S-au găsit şi monede datând din veacul al IV-lea, emise de Constantin cel Mare. Recent, s-au descoperit urmele unui cimitir din secolele X-XI. Săpăturile arheologice au fost făcute de un colectiv condus de prof. dr. Pavel Huszarik (din Nădlac), şi Florin Mărginean (de la Complexul Muzeal Arad).

Zona Nădlac-Pereg este menționată de Rogerius în ale sale *Carmen Miserable*, pe aici trecând hoardele tătare în 1241. Pe atunci vatra localității

era undeva între cele două localități de astăzi, tătarii distrugând complet aşezarea. După năvălirea tătară, ca multe alte localități prin care au trecut aceştia, aşezarea veche s-a destrămat. Se păstrează din vechime tradiția că pe acel loc era o mănăstire de rit grecesc, fortificată, cu un sat de iobagi în afara zidurilor. După trecerea tătarilor satul s-a reorganizat puțin mai spre sud, pe malul Mureşului (în zona cartierului nădlăcan de astăzi *Bujac*), păstrându-se numele vechiului sat. O parte a locuitorilor s-a regrupat mai spre nord-est, formând localitatea Pereg.

În perioada medievală Nădlac era centrul unui domeniu nobiliar format dintr-o cetate fortificată şi localitatea din jurul acesteia. La un moment dat domeniul cuprindea 96 de localități, fiind condus de administratori, existând şi unii *nobili mici*. Între 1446-1451 s-a aflat în posesia lui Iancu de Hunedoara. În anul 1457 este amintit în documente târgul (*oppidum*) Nădlac, şi sunt pomeniți *orășeni și oaspeți* (*cives et hospites*). Încă din acea vreme la Nădlac se ținea târg săptămânal în ziua de joi, ceea ce s-a păstrat până în prezent. În 1474 regele Matia Corvin dăruieşte moşia Nădlac familiei de feudali sârbi Jaksici. Aceştia au construit la Nădlac un castel cu turnuri de apărare şi şanțuri, pentru întâmpinarea năvălitorilor.

Familia Jakšić a fost o cunoscută familie nobiliară sârbă. Eroismul lor în lupta cu turcii i-a impresionat pe unguri, încât regele Matia Corvin i-a numit *pilonii creștinătății* şi le-a conferit rangul de nobili şi în Ungaria. Membrii familiei au participa la cele mai importante conflicte armate din sud-estul şi centrul Europei medievale. Familia Jakšić avea relații de rudenie cu casa imperială rusă, cu despoții sârbi, cu voievozii moldoveni, cu banii croați şi cu nobilimea italiană. Numele lor s-au înscris în epica populară grație vitejiei în lupte şi darurilor pe care le-au făcut mănăstirilor.

Întemeietorul familiei Jakšić a fost voievodul Jakša Brežičić. În anul 1464, la invitația regelui Matia Corvin, fiii lui Jakša, Ştefan şi Dimitrie, trec în Ungaria, unde se vor remarca în luptele antiotomane, jucând un rol important în istoria Banatului şi a regatului ungar timp de aproape un veac. Ştefan şi Dimitrie Jakšić s-au mutat în Ungaria împreună cu 1.200 de războinici, plecând din calea turcilor care au cucerit Serbia. Aici primesc spre stăpânire cetatea Nădlac şi domeniile din jur. La Nădlac ei ridică un castel cu turn, iar oraşul îl întăresc cu palisade de lemn. Linia bărbătească a familiei Jakšić de Nădlac s-a stins în anul 1543, odată cu moartea lui Jovan Jakšić, nepotul lui Dimitrie, survenită în luna ianuarie.

Restul descendenților au fost doar de parte feminină, iar prin femeile din această familie descendența a atins zilele noastre. Cântecele naționale sârbești amintesc pe membrii familiei Jakšić, mai ales pentru eroismul lor de excepție, dar și pentru aventurile lor amoroase.

Pe 27 mai 1514, în timpul războiului țărănesc condus de Gheorghe Doja, la Nădlac s-a desfășurat o luptă între răsculați și nobilime. De partea atacatorilor s-au alăturat și locuitorii Nădlacului, însărcinați inițial cu apărarea cetății. Pe atunci stăpâni la Nădlac erau Jovan și Marko Jakšić. Cetatea a fost arsă din temelii, iar sârbii au fost nevoiți să se retragă. În acest război majoritatea sârbilor a ajutat armata nobiliară în lupta împotriva răsculaților. După înfrângerea răsculaților cetatea Nădlac a fost refăcută. În apropiere de Nădlac, în pădure, episcopul Nicolae Csáki a fost capturat de țărani în timp ce căuta să scape de furia răsculaților, și tras în țeapă. Comitele Petru Ravazdy, alt comandant al armatelor nobiliare, a fost prins și răstignit. De la Nădlac răsculații s-au îndreptat spre Cenad, reușind și capturarea acestei cetăți.

În 1529 Nădlacul este pustiit de turci, pentru ca mai apoi să ajungă sub stăpânire turcă.

Prin Pacea de la Carloviț (1699), se stabilesc granițele între cele două mari puteri – Imperiul Habsburgic și Poarta Otomană: Mureșul Inferior, Tisa, Dunărea și Munții Carpați. Regimentele grănicerești au fost înființate în zonele unde teritoriile habsburgice se învecinau cu lumea otomană. La nord de Mureș se restabilește Comitatul Arad, în zonă înființându-se regimentele grănicerești. În urma războiului din 1716-1718 habsburgii cuceresc Serbia, Banatul și Oltenia, însă în urma înfrângerii din 1736-1738 austriecii păstrează doar Banatul Timișan, Oltenia trecând din nou sub administrația de la București. În acei ani a avut loc un nou exod de populație sârbă din Balcani spre Banat și la nord de Mureș, de teama represaliilor otomane. Colonizarea e coordonată de patriarhul de Peci (Ipek), Arsenie Cernojević. Sârbii veniți acum s-au așezat în localități deja existente (de exemplu la Nădlac), sau au format unele așezări noi. Granița militară oferea sârbilor posibilitatea să-și păstreze și să-și cultive credința și limba strămoșilor, dar le oferea și un statut de oameni liberi, subordonați doar Consiliului de Război al Curții de la Viena. Granița militară este constituită ca un teritoriu despărțit clar de restul provinciei. De asemenea, era supusă în toate numai împăratului. La Nădlac granița era apărată de 50 de haiduci

pedeştri şi 25 de husari călare. Ca simbrie primeau 36 de florini husarul şi 25 de florini haiducul. Conducătorul garnizoanei nădlăcane a fost Ioan Štrba.

În urma războiului din 1716-1718 habsburgii cuceresc şi anexează Serbia, Banatul şi Oltenia, iar după semnarea păcii de la Pasaroviţ (1718), zona de graniță de pe Mureş şi Tisa își va pierde însemnătatea. Rând pe rând sunt desființate toate punctele de graniță de pe Mureş şi Tisa. La data de 29 octombrie 1750 se vor desființa ultimele rămășițe ale zonei grănicereşti, iar grănicerii rămaşi pe loc sunt trecuți fără excepție în rândul iobagilor. Încercând să mențină totuși statutul graniței de pe Mureş, în diverse localități au început să se organizeze adunări populare împotriva demilitarizării. O astfel de adunare a avut loc şi la Nădlac, în data de 10 noiembrie 1750, în cadrul căreia participanții s-au pronunțat împotriva desființării privilegiilor grănicereşti. În anul 1751 grănicerii trimit administrației imperiale un Memorandum în care se spune: „*Cu toții, odată pentru totdeauna, unul pentru toți şi toți pentru unul, declarăm că cerem să rămânem ostaşi şi pentru onoarea noastră şi a renumelui nostru, nu avem nici cea mai mică dorință să lepădăm arma din mână şi să devenim paori*". Zadarnice au fost încercările militarilor de a schimba hotărârea privind demobilizarea graniței.

La chemarea împărătesei Ecaterina a Rusiei, în perioada 1751-1752 au plecat „*32.000 suflete numai cei purtători de arme*", cu familiile lor, din localitățile Pecica, Nădlac, Semlac, Şiria (Vilagoş), Cuvin, Glogovăț, Ineu (Jenova), Şoimoş, Păuliş, Mândruloc. În noul spațiu din Imperiul Țarist sârbii s-au stabilit în zona mărginită la est de Bug şi Suhinia, până la Nipru spre răsărit, iar spre sud până la vărsarea râului Vis în Suhinia şi până la vărsarea râului Tiasmin în Nipru. Acesta era teritoriul *Noii Serbii*. Cu această ocazie au luat naştere în zonă localități cu nume identice sau foarte asemănătoare cu cele de unde au plecat sârbii: Canad, Nadlak, Pečka, Jenovo, Pavliš, Glogovac, Mandorlak, Sabadhelj, Sajtin, Semlak şi altele, astfel sârbii aşezați pe noile teritorii amintindu-şi de locurile de unde au plecat.

În anul 1752, ca recunoaştere a hărniciei locuitorilor şi a vechimii aşezării, coroana austriacă ridică Nădlacul la rangul de oraş şi îi conferă dreptul de a folosi sigiliu. Pecetea Nădlacului avea desenat un turn (care simbolizează vechea cetate), şi un mănunchi de spice (simbolul hărniciei locuitorilor de la şes). Legenda era următoarea: *SIGILLUM COMUNITATIS NAGYLAK 1752*.

Slovacii din Nădlac au avut un rol hotărâtor în timpul evenimentelor din anii imediat următori primei conflagrații mondiale. La Rezoluția Unirii Ardealului cu România votată la Marea Adunare Națională desfăşurată la Alba Iulia în data de 1 decembrie 1918 au aderat şi naționalitățile conlocuitoare din Transilvania. După ce au acceptat în unanimitate toate punctele Rezoluției de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, slovacii din Nădlac şi din împrejurimi au dus o luptă susținută pentru ca localitățile din zona Mureş-Tisa în care majoritatea cetățenilor erau de origine slovacă să fie incluse în sistemul geopolitic al României.

O intensă luptă prounionistă a dus-o preotul evanghelic nădlăcan Ľudovit Boor. Această personalitate slovacă a fost aleasă în funcția de preşedinte al Consiliului Național Slovac de la Nădlac, care a fost înființat la data de 7 noiembrie 1918. Tot în cursul lunii noiembrie a anului 1918, în piața din fața bisericii evanghelice luterane s-au adunat numeroşi locuitori, atât slovaci cât şi români. În cadrul acestei adunări se cere ca Nădlacul să fie inclus în viitorul stat român. Dintre vorbitori s-au remarcat preotul Ľudovit Boor, Mihai Laciak, Uroş Pătean. Discursurile au fost însoțite de lozinca „Să trăiască România Mare!", rostită de numeroşii participanți la adunare.

Monumente istorice

Monumente de arhitectură

Biserica ortodoxă română (1822-1829).
Biserica Evanghelică slovacă (1812).
Biserica romano-catolică (1878).
Biserica ortodoxă sârbă (1893).
Biserica greco-catolică (1880).
Clădirea *Liceului Josef Gregor Tajovsky*, fostul hotel *Hungaria*.

Monumente, busturi

Monumentul eroilor slovaci din cele două războaie mondiale, amplasat în dreptul altarului bisericii evanghelice slovace; *monumentul eroilor români* (Cimitirul Sfântul Ilie); *mormântul preotului ortodox român George Şerban* (Cimitirul Sfântul Ilie); *mormântul lui Uroş Pătean* (Cimitirul Sfântul Ilie); *mormântul preotului evanghelic Danjel Zajac* (Cimitirul evanghelic);

2 cruci-monument ale eroilor din cel de-Al Doilea Război Mondial (curtea bisericii ortodoxe române); *busturile lui Uroş Pătean şi Ľudovit Boor* din parcul central.

Monumente ale naturii

În jurul Nădlacului se poate întâlni o specie de pasăre aflată pe lista celor protejate prin lege, fiind pe cale de dispariţie. Este vorba de *dumbrăveanca (Coracias garrulus)*. De asemenea, poate fi vizitată *Păduriţa*, o rămăşiţă a pădurii seculare care se întindea în trecut pe malul Mureşului. Aria protejată *Lunca Mureşului* se întinde şi pe teritoriul Nădlacului.

Evoluţia demografică

În primii ani ai secolului al XIX-lea, una din ultimele mari colonizări efectuate de administraţia habsburgică în zona Banatului a adus la Nădlac o numeroasă populaţie de origine slovacă. Încă de la aşezarea lor aici slovacii au constituit majoritatea locuitorilor.

O comunitate bine închegată de greco-catolici apare la Nădlac începând cu anul 1847, iar în perioada 1948-1990 reprezentanţii acesteia au revenit în rândurile ortodocşilor.

După anul 1872 se poate vorbi la Nădlac de comunitatea ortodoxă sârbă, separată de comunitatea ortodoxă română.

Situaţia etnică a Nădlacului

Naţionalităţi	**1850**	**1880**	**1900**	**1910**	**1930**	**1966**	**1977**	**1992**
Slovaci	4877	5598	7424	7651	7754	4454	4864	4425
Români	3390	3293	4358	4330	3699	2910	2999	3383
Maghiari	471	820	1395	1439	503	345	353	345
Sârbi	221	214	242	251	154	56	49	26
Evrei	203	-	-	-	108	0	5	0
Ţigani	119	-	-	-	75	92	56	164
Germani	58	137	122	150	51	25	39	33
Greci	10	-	-	-	-	-	-	5
Ruteni	-	25	52	106	103	4	4	5
Bulgari	4	-	-	-	-	-	4	2
Alţii	-	559	38	116	20	18	32	62
Total	9353	10646	13631	14043	12467	7904	8405	8450

Situația confesională a Nădlacului

CONFESIUNEA	1824	1827	1845	1850	1851	1875	1880	1883	1900	1910	1924	1930	1992
Ortodocşi	1717	4094	3130	2909	2900	3081	2969	2300	3771	3807	3401	3115	3169
Greco-catolici	27	373	120	794	783	1041	982	1200	1117	1066	1227	919	221
Romano-catolici	37	-	600	599	567	736	744	779	1089	1257	1400	678	1144
Reformați	22	30	90	115	97	49	69	46	169	142	154	106	66
Evanghelici -lutherani	2074	4194	6700	4733	4908	4956	5605	5600	7197	7463	7884	7315	3530
Izraeliți	16	20	60	203	198	308	266	290	249	254	162	129	-
Alții							11		39	54	366	205	382
Total	3893	8371	10700	9353	9453	10171	10646	10215	13631	14043	14594	12467	8450

La ultimele două recensăminte numărul total al nădlăcanilor a fost de 8.154 în anul 2002, iar peste zece ani, în 2012, de 7.398.

Biserica

Biserici ortodoxe din Nădlac

Primele date concrete despre existența unei comunități ortodoxe la Nădlac datează din veacul al XV-lea, odată cu aşezarea sârbilor pe malurile Mureşului. Imediat după aşezarea la Nădlac, frații Jakšić au ordonat construirea unei biserici ortodoxe în imediata apropiere a cetății lor, cunoscută astăzi sub numele de „*Biserica din Dolmă*". În anul 1699, în urma Păcii de la Carloviț, s-a instalat la Nădlac un punct de graniță pe Mureş între imperiile Habsburgic şi Otoman, unde au fost angajați sârbi emigrați din Imperiul Otoman. Aceştia au demolat vechea cetate a familiei nobiliare sârbe Jakšić, materialul refolosindu-se pentru construirea unui nou lăcaş de cult, cunoscut astăzi sub numele de B*iserica din Velj*. Noua biserică a fost construită pe malul apei Velj, care ulterior a fost asanată, astăzi fiind o stradă din cartierul nădlăcan Bujac (str. Mihail Kogălniceanu).

La începutul veacului al XIX-lea micuța biserică din Velj „... *pornea spre ruinare*". Desele revărsări ale Mureşului şi intemperiile au contribuit la slăbirea temeliei bisericii. Tot în acea perioadă are loc la Nădlac o explozie demografică. La data de 28 aprilie 1822, în prezența a numeroşi nădlăcani, s-a pus piatra de temelie a noii biserici, cu hramul *Sf. Ierarh Nicolae*. Cel care s-a ocupat cu efectuarea şi supravegherea lucrărilor de edificare a noii biserici a fost Francisc Schvab din Kikinda Mare (astăzi în Serbia). Construcția a fost finalizată în anul 1829.

Aspectul de astăzi al bisericii datează de la sfârşitul secolului al XIX-lea, când clădirea a suferit reparații aproape în întregime: a fost înălțată, s-a modificat turnul şi acoperişul acestuia, s-a pictat în interior, au fost realizate iconostasul şi celelalte elemente de sculptură interioară şi s-a pavimentat cu piatră. Lăcaşul de cult ortodox de la Nădlac este biserică de zid, fiind construită din cărămidă, având o lungime de 36 m, o lățime de 15 m şi o înălțime în dreptul turnului de 48,80 m. Biserica ortodoxă română din Nădlac este clădire stil navă dreptunghiulară, altarul terminându-se cu o absidă semicirculară, având un turn-clopotniță în partea de vest. Stilul arhitectonic este baroc.

Acoperişul turnului bisericii este considerat o bijuterie în domeniu. Acelaşi tip de turn este întâlnit în România doar la biserica ortodoxă română din Lipova şi la cea din Igriş (jud. Timiş). Înalt de 10 m, este o reprezentare simbolică a Pogorârii Duhului Sfânt peste Sfinții Apostoli în Ziua Cincizecimii. La baza acoperişului turnului, pe toate cele patru laturi, este înscris cu cifre aurite anul în care a fost înălțat turnul: 1883. La sfârşitul secolului al XIX-lea biserica ortodoxă română din Nădlac a îmbrăcat haină nouă prin înfrumusețarea interioară ce a constat din pictură, sculptură şi pardosire. Pictura a fost realizată de pictorul academic Ioan Zaicu, iar partea de sculptură de familia Busuioc-Nestor cu fiii Iosif şi Iuliu.

Comunitatea evanghelică slovacă

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor s-au aşezat în zona Nădlacului colonişti slovaci care au contracarat preponderența românilor. Din cauza sporului demografic, slovacii din Tot-Comloş (Comloşul Slovac), şi din alte localități din jur au început să emigreze încă din 1797. La 27 august 1800, prin ordonanța nr. 14158, slovacilor li s-a aprobat aşezarea la Nădlac. Autoritățile au argumentat că pământul de aici este prea întins pentru capacitatea de lucru a locuitorilor români de la Nădlac. Aproximativ 200 de familii slovace din Tot-Comloş, Szarvas şi Ciaba au semnat un act de învoire cu cei de la Nădlac şi li s-au măsurat pământurile. Dar adevărata aşezare a slovacilor la Nădlac a avut loc în 1802-1805. Locuitorii Imperiului Habsburgic aveau de plătit anumite dări: *impozit după fumuri* (pe case) – 1 florin; *culinaria* – 51 de creițari; *răscumpărarea robotei pe o zi* – 10 creițari; *zeciuială* din cereale, stupi,

miere – în natură. Fiind *locuitori noi*, slovacilor de la Nădlac li s-a iertat contribuția bănească şi în natură pe o perioadă de un an şi li s-au anulat datoriile în valoare totală de 200 de florini.

La data de 10 noiembrie 1804, imediat după așezarea la Nădlac, comunitatea slovacă a pus piatra de temelie a unei bisericuțe amplasată pe locul unde funcționa şcoala centrală slovacă începând cu 1853. În cursul anului 1805 s-au aşezat la Nădlac mai multe familii de slovaci din ținuturile Gemer şi Stamora Slovacă din Banat. Deoarece localitatea Stamora Slovacă s-a destrămat prin plecarea în masă a locuitorilor în diferite părți, au fost vândute materialele de construcție din casa parohială, şcoala, biserica şi clopotele. O mare parte a acestor fonduri a fost dăruită de cei ce s-au stabilit la Nădlac bisericii evanghelice de aici. Arhiva şi o Biblie în limba slovacă se aflau în 1852 în arhiva bisericii evanghelice din Nădlac.

Piatra de temelie a actualei biserici a fost pusă pe 3 mai 1812. Acest lăcaş de cult a fost înălțat de Jozef Hoffer, maistru zidar din Arad. La 16 mai 1822, cu mare slavă, în prezența unui mare număr de credincioşi, biserica evanghelică din Nădlac a fost sfințită de Gabriel Machuľa, seniorul evanghelic din acele timpuri.

La data de 12 octombrie 1804 este numit şi primul preot pentru noua comunitate evanghelică de la Nădlac. Este vorba de Jan Keblovsky care, înainte de a veni aici, a fost profesor şi preot în localitatea Rožnava. Până la construirea primei case parohiale preoții locuiau pe la diverşi credincioşi. În aceiaşi situație se afla şi învățătorul, care locuia şi profesa în casele unor binevoitori. Ca avere materială biserica evanghelică din Nădlac deținea la jumătatea secolului al XIX-lea două mori *seci*, o moară de apă pe Mureş, două case date *în arendă* (chirie), precum şi alte case.

Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la sosirea lor la Nădlac, în anul 1853, s-au ținut serbări de aniversare şi, cu această ocazie, preoții evanghelici Ľudovit Haan şi Daniel Zajac au scris o carte despre istoria slovacilor de aici-*Dejepis stareho i noveho Nadlaku-Istoria vechiului şi noului Nădlac*. Când s-au aniversat un secol de la punerea pietrei de temelie a bisericii evanghelice şi 110 ani de la sosirea slovacilor la Nădlac, preotul Ivan Bujna a scris o nouă istorie a evanghelicilor nădlăcani: *Strucny nastin. Dejin cirkve evanjelickey a. v. v Nadlaku od roku 1853 do roku 1912* (Scurtă descrie. Istoria bisericii evanghelice din Nădlac de la anul 1853 la anul 1912). Pe baza datelor aflate în cele două scrieri se poate reconstitui viața nădlăcanilor din secolul al XIX-lea şi din primele decenii ale secolului trecut.

La începutul secolului al XX-lea, în anul 1904, a luat ființă la Nădlac *Cercul Popular Slovac* (*Slovenský ľudový kruh*). Preotul evanghelic Ľudovit Boor a fost primul preşedinte al asociației. Al doilea preşedinte a fost preotul Ivan Bujna, care a rămas în funcție până la momentul dispariției asociației de pe scena culturală nădlăcană. În cadrul cercului, în anul 1904 a luat ființă o orchestră de tamburine, iar în anul 1905 o trupă de teatru.

Comunitatea ortodoxă sârbă din Nădlac

În Transilvania lupta pentru o mitropolie ortodoxă română a luat sfârşit la data de 25 decembrie 1864, când împăratul Franz Iosif a sancționat şi promulgat actul de despărțire a ortodocşilor români de cei sârbi, numindu-l pe Andrei, baron de Şaguna, drept primul mitropolit ortodox român al Ardealului. La Nădlac, dar şi în alte localități unde exista o comunitate ortodoxă mixtă, românii şi sârbii au continuat încă câțiva ani să se roage împreună în acelaşi lăcaş. Conviețuirea îndelungată şi strânsele legături familiale au făcut ca ruptura dintre cele două comunități să se facă paşnic, abia după opt ani de la despărțirea oficială. Până la separarea efectivă, în cadrul fiecărei parohii mixte s-a stabilit ca regulă generală păstrarea status-quoului existent în anul 1865, iar credincioşii au fost îndrumați să fie cu răbdare până la rezolvarea tuturor problemelor specifice fiecărei comunități. Pentru unele comunități această stare de fapt s-a menținut mai puțin, pentru altele mai mult, neînțelegerile iscate la împărțirea averilor fiind elementul ce a determinat scurtarea sau lungirea procesului de despărțire ierarhică. La Nădlac s-a menținut status-quoul stabilit în anul 1847 până în momentul separării efective a celor două comunități ortodoxe.

Între comunitățile română şi sârbă de la Nădlac au fost foarte puține probleme în dispută. Protocolul de despărțire dintre comunitățile ortodoxe română şi sârbă de la Nădlac, cu numărul 98/1872, a fost semnat la data de 27 octombrie 1872. În momentul despărțirii trăiau la Nădlac 2.543 de români şi 202 sârbi. Înainte de despărțire, comunitatea ortodoxă de la Nădlac a aparținut de Episcopia Aradului, iar după despărțire ortodocşii români rămân sub jurisdicția episcopului de la Arad, iar sârbii trec sub jurisdicția Episcopiei sârbeşti de la Timişoara.

Conform protocolului de despărțire a comunităților română și sârbă din Nădlac, cărțile de cult în limba slavonă și sârbă au fost luate de sârbi, iar

cele în limba română au rămas în folosința comunității române. În urma constatării din punct de vedere proporțional a credincioşilor celor două etnii, românii au fost nevoiți să plătească sârbilor suma de 6.000 de florini ca despăgubire pentru faptul că aceştia, majoritari, rămân în stăpânirea şi folosirea clădirilor bisericii şi a şcolilor confesionale. De asemenea, sârbii au primit o parte din locurile de cimitir. Pentru întreținerea preotului şi a cheltuielilor bisericeşti sârbii au primit şi parte din pământul bisericesc comun până atunci. Diverse alte obiecte de cult (prapori, veşminte preoțeşti etc.), au fost împărțite după proporția etnică. Icoanele care aveau pe ele inscripții slavone au fost date comunității sârbeşti.

După plecarea sârbilor din Nădlac spre Rusia în veacul al XVIII-lea, pe loc au rămas foarte puține familii. Pe parcursul ultimelor două veacuri numărul lor a scăzut continuu. Datorită exodului de populație sau a românizării sau maghiarizării forțate, viața religioasă a sârbilor din Nădlac a scăzut foarte mult în intensitate. După despărțirea survenită între comunitatea ortodoxă română şi sârbă de la Nădlac, pentru a-şi putea desfăşura în bune condițiuni activitatea religioasă, sârbii au închiriat fosta sală a Casei culturale ortodoxe. Locul pe care s-a clădit biserica şi jumătate din costurile construcției au fost donate de gospodarul nădlăcan Isa Mudrici.

Din punct de vedere arhitectural, biserica ortodoxă sârbească de la Nădlac are ca model biserica ortodoxă română, având acelaşi plan, dar la dimensiuni mult mai reduse. E o biserică tip navă, cu o absidă poligonală şi cu un turn. După inscripția de pe turnul bisericii, în 1893 s-a încheiat de construit actualul locaş de închinăciune sârbesc.

În cursul anului 1909 biserica a fost zugrăvită în interior şi a fost sculptat iconostasul. Totul (sculptură, pictură, auritură), a fost realizat în stil *arta 1900* de Eugen Schpang, originar din Timişoara. Ca pictură, pe pereții interiori artistul a folosit doar elemente decorative. Pe cele patru laturi ale tavanului pictorul a realizat simbolurile celor patru evanghelişti: taurul, leul, vulturul şi îngerul. Singurele icoane pictate în interiorul bisericii sunt pe iconostas. Turnul bisericii are acoperiş de tablă şi ornamente vopsite cu negru. Inițial, în turn au fost aşezate trei clopote, dar acestea au fost rechiziționate de autoritățile austro-ungare în timpul Primului Război Mondial. După încheierea primei conflagrații mondiale au fost turnate clopote noi.

Greco-catolicii

În zona Nădlacului fricțiunile dintre români şi sârbi apar pe la mijlocul secolului al XIX-lea, situație de care au profitat adepții unirii cu Biserica Romei. La mijlocul secolului al XIX-lea (1847), la Nădlac începe propaganda greco-catolică. Alternativa facilă ce s-a arătat ortodocşilor a atras pe mulți nădlăcani, în special pe cei mai săraci, bucuroşi că nu vor mai trebui să plătească atâtea dări. O altă cauză a îmbrățişării cultului greco-catolic de către ortodocşii nădlăcani a fost limba liturgică. La Nădlac trăiau şi se rugau împreună ortodocşi români şi sârbi. Prin lege şi tradiție, limba liturgică era cea slavonă. Deşi în număr mic în comparație cu românii, sârbii doreau să păstreze limba liturgică neschimbată. Românii, majoritari, doreau ca limba folosită la slujbele religioase să fie cea română, deoarece mulți nu înțelegeau slavona. Din această cauză unii credincioşi îşi leapădă credința strămoşească. La data de 14/26 martie 1847, când preotul Ioan Crețu de la Igriş îi înmânează preotului ortodox Petru Varga o listă cu 86 de familii ce au trecut la greco-catolicism pentru a fi şterse din rândul ortodocşilor, se înfiripează prima comunitate a Bisericii Unite cu Roma de la Nădlac.

După inscripția de pe fațada vestică a bisericii reiese că biserica a fost terminată în anul 1880. Până la ridicarea bisericii slujbele se țineau într-o casă închiriată şi sfințită în acest sens. Biserica greco-catolică din Nădlac nu are o prea mare valoare din punct de vedere artistic, având o pictură interioară fără prea mult fast. Credincioşii uniți au ales ca hramul bisericii lor să fie *Înălțarea Sfintei Cruci*, sărbătorit în fiecare an la data de 14 septembrie. Biserica a suferit reparații capitale la mijlocul veacului trecut. În anul 2006 şi în anii următori s-a renovat din nou exteriorul bisericii. În perioada comunistă parohia greco-catolică a devenit parohia III ortodoxă. După reînființarea cultului, locaşul de cult a fost retrocedat.

Romano-catolicii

Comunitatea este atestată în anul 1334, când preotul Petru plătea dijma papală. Parohia s-a reînființat în anul 1845, iar biserica a fost ridicată în anul 1878. Biserica este consacrată Sfinților Apostoli Petru şi Pavel. Stilul arhitectonic este cel neogotic. Carl Leopold Wegenstein din Timişoara oferă bisericii din Nădlac o orgă pneumatică cu 8 registre, care este listată în catalogul său ca *opus 81*. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial

conductele au fost rechiziționate în scopuri de război şi până în prezent nu au fost înlocuite.

Învățământul

Prima şcoală confesională a evanghelicilor din Nădlac a fost construită în anul 1804, la puțin timp de la aşezarea slovacilor aici, pe locul actualei case parohiale. Primul învățător care a activat la Nădlac a fost Jan Valentiny, numit la data de 4 iulie 1803. Din anul 1807 la Nădlac şi-a început activitatea şi al doilea învățător slovac. În anul 1834 este construită şcoala centrală, pe locul primei biserici evanghelice de la Nădlac, în vecinătatea celei actuale. O nouă şcoală este construită în 1839. În anul 1853, la cele trei şcoli confesionale slovace umblau 644 elevi. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea funcționau la Nădlac 8 şcoli confesionale evanghelice. Autoritățile române, recunoscând nevoia de învățământ de toate gradele în limba maternă, au fost de acord ca în anul 1945 să se înființeze la Nădlac *Gimnaziul de Stat Cehoslovac din România*. Din 1948 acesta s-a transformat în *Şcoală Pedagogică*, iar din anul 1965 va avea statut de liceu. Din anul 1960 s-au adăugat şi clase de liceu cu predare în limba română, având până în zilele noastre caracter bilingv. De pe băncile acestui liceu, singurul din România cu predare în limba slovacă, au ieşit numeroase personalități ale vieții culturale sau ştiințifice de origine slovacă care şi-au adus contribuția la conturarea civilizației nădlăcane, româneşti, universale.

O activitate fecundă a slovacilor nădlăcani s-a desfăşurat şi se desfăşoară în domeniul literaturii. Numeroşi poeți, eseişti, nuvelişti şi romancieri de origine slovacă din Nădlac sunt membri ai Uniunii Scriitorilor din România, Slovacia sau din alte țări. Sensibilitatea ideilor exprimate în scris le-a adus acestora numeroase premii literare naționale şi internaționale. *Dicționarul scriitorilor arădeni de azi* enumeră pe cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii slovace din România: Miroslav Ivan Ambruš (n. 1950), Pavol Bujtár (n. 1936), Dagmar Mária Anoca (n. 1951), Ondrej Štefanko (1949-2008), Andrei Zetocha (n. 1940), Pavel Huszarik, doctor în istorie (n. 1956), Anna Lehotská (n. 1964), Ivan Molnar (n. 1933), Rudo Molnar (n. 1936).

Personalități

George Şerban (1838-1895), are cea mai lungă activitate în slujba lui Dumnezeu dintre preoții care au păstorit la Nădlac. Provine dintr-o veche familie nobiliară din Transilvania, monumentul funerar având inserat blazonul familiei. Tată său a fost frate cu mama lui Moise Nicoară. Printre urmaşii săi se numără Mihai Adrian Şerban (1887-1947), director al Academiei de Agricultură din Cluj, actuala Universitate de Ştiințe Agricole şi Medicină Veterinară, şi fost ministru în guvernele interbelice.

Andrei Şerban s-a născut în Bucureşti, la 21 iunie 1943. Celebrul regizor român preia în 1990 conducerea Teatrului Național „Ion Luca Caragiale" din Bucureşti, iar din anul 1992 este profesor la Columbia University din New York, la catedra de teatru.

Trifon Lugojan (1874-1941), şi-a făcut studiile la Conservatorul din Leipzig. Profesor de la Academia Teologică din Arad, şi-a dedicat viața aranjării pe note a cântărilor religioase de la toate slujbele ortodoxe, care se cântă şi astăzi în vestul țării.

Uroş Pătean (1875-1924). Țăranul nădlăcan a fost un înfocat luptător în cadrul mişcării de emancipare națională din Transilvania, fiind delegat al Cercului Nădlac la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, fiind apoi ales membru al Sfatului Țării.

Vasile Bărbuț (1921-1998). Preot în Nădlac în perioada 1957-1991, în acest timp ocupând pentru o perioadă funcția de protopop al Aradului şi vicar administrativ la Episcopia Aradului.

Viorica Popescu (n. 1952). Scriitoarea cu pseudonimul literar *Lia Alb* a publicat mai multe romane care au ca subiect viața nădlăcană.

Elena Stoinescu (n. 1942), artist plastic specializat în tapiserie. A avut lucrări în numeroase expoziții personale sau de grup în Arad, România, Europa, China etc.

Felicia Baltă (n. 1948). Pictorița născută în jud. Botoşani locuieşte de peste 45 de ani în Nădlac. A avut peste 10 expoziții personale sau de grup în Nădlac şi în țară.

Ondrej Štefanko (1949-2008). A fost unul dintre cei mai prolifici scriitori de limbă slovacă din România. A condus editura Ivan Krasko care a funcționat la Nădlac. A contribuit la afirmarea culturii slovace din România.

Societatea culturală Ivan Krasko a instituit un premiu cultural care îi poartă numele, acordat anual unor personalități de marcă.

Preoții *Ľudovit Augustin Boor* (1855-1924), şi *Ivan Bujna* (1881-1949), au fost animatori al luptei culturale şi politice a slovacilor din Nădlac. Prin memoriile lor adresate comisiei de pace de la Paris după încheierea Primului Război Mondial au contribuit la includerea localității Nădlac în granițele României.

Pavol Bujtar (n. 1936), profesor de limba slovacă, autor de manuale şcolare şi autor de literatură pentru copii.

Dagmar Maria Anoca (n. 1951), cadru didactic la Universitatea din Bucureşti, catedra de limbă slovacă, scriitoare de limbă slovacă din România, abordând genurile poezie, eseuri, istorie literară, traduceri etc.

Andrei Zetocha (n. 1940), scriitor şi traducător de limbă slovacă. În legislatura 1990-1992 a fost deputat în Parlamentul României.

Economie

În 1815 s-au organizat bresle corespunzând *țesătorilor*, *tăbăcarilor*, *croitorilor şi şubarilor, tâmplarilor, lăcătuşilor, geamgiilor şi dulgherilor*, *fierarilor şi rotarilor* şi *cizmarilor şi pantofarilor.* Meşterii acestor bresle colaborau cu meşterii din localitățile Apátfalva, Palota, Makó şi Földeák, în prezent în componența administrativ-teritorială a Ungariei.

Pământurile agricole de o calitate superioară fac ca oraşul Nădlac să aibă o economie bazată pe agricultură. La Nădlac există câteva asociații agricole, dintre care cele mai importante sunt *Agroslavia* şi *Victoria*. De asemenea, pământurile sunt lucrate şi în regim privat.

În perioada comunistă la Nădlac a funcționat o fabrică de cânepă, una de prelucrare a laptelui şi una de mobilă. După evenimentele din 1989 privatizarea a adus la Nădlac înființarea a numeroase unități, în principal comerciale. Au existat câteva încercări de înfiripare a unor societăți industriale (fabrică de bere), dar care nu au avut succesul scontat. Important pentru dezvoltarea Nădlacului este punctul vamal înființat imediat după trasarea granițelor în anii '20 ai secolului trecut, devenind principala poartă de intrare/ieşire din România spre Europa Occidentală. Începând cu anul 2015 Nădlacul este legat de Arad şi Ungaria printr-o autostradă pe care s-a amenajat şi Punctul de trecere a frontierei Nădlac 2.

Tradiții şi obiceiuri

La Nădlac se păstrează un obicei încă de la stabilirea slovacilor în localitate. În turnul bisericii evanghelice există un balcon de unde la fiecare sfert de oră, cu o trâmbiță (goarnă), este anunțată ora exactă: *la şi un sfert* sună o dată, *la jumătate* de două ori, *la trei sferturi* de trei ori (cu o goarnă cu un timbru mai subțire), iar *la fix* sună de atâtea ori cât este ora exactă, cu o goarnă cu un timbru mai grav. De asemenea, în fiecare dimineață, la ora 4 se trag clopotele în amintirea orei la care au ajuns primii slovaci la Nădlac.

Încă din secolul al XV-lea, odată cu primirea dreptului de a se organiza târg la Nădlac, s-a stabilit ca zi de târg joia. Tradiția se respectă până în zilele noastre. Pe lângă faptul că joia se desfăşoară obişnuitele schimburi comerciale cu produse din gospodăriile nădlăcanilor, *la piață* este şi un loc de socializare în care se adună nădlăcanii şi *află noutăți*. În trecut acestea au fost anunțate *cu doba* de un *dobaş*, iar în ultimii ani anunțurile sunt făcute *la microfon*. Practic, în zilele de joi, la Nădlac orice altă activitate este paralizată până la orele prânzului.

Slovacii din Nădlac sunt renumiți în țară şi străinătate prin câteva produse culinare, adevărate branduri: *cârnațul* şi *salamul de Nădlac* (cu o rețetă străveche, toate ingredientele fiind naturale), *colacul* (cozonacul), *griliaşul* (un desert din pastă de zahăr ars cu nucă, modelat în cele mai diverse forme), *kysnute halusky* (găluşte tăuțăşti – un desert tradițional, dar care poate fi servit şi ca fel principal), se prepară cu brânză, mac, nucă, scorțişoară.

A doua zi de Rusalii. La Nădlac se păstrează un obicei străvechi, împrumutat din practicile precreştine. Este vorba de efectuarea unei procesiuni a credincioşilor, în frunte cu preotul (preoții), la câmp, pentru înălțarea de rugăciuni pentru prosperitatea şi ocrotirea divină a semănăturilor. Inițial această procesiune se făcea la data de 25 aprilie, la *Rogigalia*, apoi în a cincea duminică după Paşti, iar mai târziu în sâmbăta Rusaliilor. Ulterior, această procesiune *la holde*, la un lan de grâu, se face în a doua zi de Rusalii. În timp ce preotul face rugăciunile pentru ocrotirea culturilor agricole, credincioasele fac cununi din spice de grâu cu flori, pe care le agață de crucea de la prapori şi care sunt lăsate acolo până toamna.

Sport

La Nădlac funcţionează *Clubul Sportiv Victoria*, cu secţiile fotbal, volei, handbal, judo, şah. Mulţi sportivi legitimaţi la acest club au devenit campioni naţionali.

Turism

În Nădlac se găsesc mai multe monumente de interes turistic, precum şi un interes particular din partea turiştilor slovaci față de comunitatea majoritară de slovaci: biserica evanghelică, biserica romano-catolică, biserica ortodoxă, Liceul J.G. Tajovsky, pescăria de lângă Nădlac etc.

Bibliografie

200 rokov života slovakov v Nadlaku, Nadlak, vydavateľstvo Ivan Krasko, 2003.

Atlas ľudovelkultúry Slovákov v Rumunsku/Atlasul culturii populare a slovacilor din România, Nadlak/Nădlac, vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku/ Editura Societății Culturale şi Ştiințifice Ivan Krasko, 1998.

Bujna, Ivan, *Strucny nastin. Dejin cirkve evanjelickey a. v. v Nadlaku od roku 1853 do roku 1912*, în Ivan Bujna, *Spisy*, Nadlak, vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 2000, pp. 9-179.

Ciuhandu, Gheorghe, *Propaganda catolică maghiară de la Macău în coasta diecezei ortodoxe a Aradului (1815-1864). Cercetări istorice*, Arad, 1926.

Haan, Ľudovit; Zajac, Danjel, *Dejepis stareho i noveho Nadlaku*, vydavateľstvo D. Z. S. Č. R. a Slavia a. s. v Nadlaku, 1994.

Haţegan, Ioan, *Cultură şi civilizație medievală la Mureşul de Jos. Comunități, populație şi habitat într-un spațiu de interferențe culturale*, edit. Almanahul Banatului, Timişoara, 1995.

Hlasnik, Pavel; Pascova, Bianca, *Slovaci v Rumunsku*, Nadlak, vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1997.

Marco, Gabriela Adina, *Paşi spre Unire…*, Nădlac, Editura Ivan Krasko, 2006.

Marco, Gabriela Adina, *Învățământul confesional ortodox român de la Nădlac până în 1918*, în „Vasile Popeangă, vocație de intelectual", volum apărut sub îngrijirea lui Anton Ilica, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, 2007, pp. 349-369.

Marco, Gabriela Adina, *Ľudovit Augustin Boor şi Ivan Bujna – preoți evanghelici slovaci luptători pentru Unirea Transilvaniei cu România*, în „Aradul şi Marea Unire din 1918. Culegere de studii", coordonatori Marius Grec, Stelean Ioan Boia, Arad, Vasile Goldiş University Press, 2008, pp. 129-135.

Marco, Gabriela Adina, *Şcoala confesională ortodoxă română din Nădlac după 1918*, în Administrație românească arădeană. Studii şi comunicări, vol. I, coordonatori Doru Sinaci şi Emil Arbonie, Arad, Vasile Goldiş University Press, 2010, pp. 230-243.

Marco, Gabriela Adina, *Despărțirea dintre comunitățile românească și sârbească de la Nădlac*, în Administrație românească arădeană. Studii şi comunicări, vol. III, coordonatori Doru Sinaci şi Emil Arbonie, Arad, Vasile Goldiş University Press, 2011, pp. 82-101.

Marco, Gabriela Adina, *Uroş Pătean – un nădlăcan în Parlamentul țării*, în Administrație românească arădeană. Studii şi comunicări, vol. IV, coordonatori Doru Sinaci şi Emil Arbonie, Arad, Vasile Goldiş University Press, 2012, pp. 316-325.

Marco, Gabriela Adina, *Familia Şerban – generații peste timp*, în „Administrație românească arădeană, studii şi comunicări din Banat-Crişana", vol. V, coordonatori Doru Sinaci şi Emil Arbonie, Arad, Vasile Goldiş University Press, 2012, pp. 110-122.

Marco, Gabriela Adina, *Intelectuali nădlăcani – familia Lugojan*, în „Administrație românească arădeană, studii şi comunicări din Banat-Crişana", vol. VI, coordonatori Doru Sinaci şi Emil Arbonie, Arad, Vasile Goldiş University Press, 2013, pp. 88-99.

Marco, Gabriela Adina, *Monumentele eroilor din Nădlac*, în „Administrație românească arădeană, studii şi comunicări din Banat-Crişana, 95 de ani de la Marea Unire", vol. VII, coordonatori Doru Sinaci şi Emil Arbonie, Arad, Vasile Goldiş University Press, 2013, pp. 282-288.

Marco, Gabriela Adina, *Unele consecințe ale trasării graniței de stat între România şi Ungaria în zona Nădlac*, în *95 de ani de la MAREA UNIRE* (culegere de studii), volum omagial, coordonator Marius Ioan Grec, Arad, Vasile Goldiş University Press, 2013, pp. 133-140.

Marco, Gabriela Adina, *Sculptorul Nistor Busuioc și contribuția sa la dezvoltarea sculpturii eclesiastice din Banat (Biserica ortodoxă română din Nădlac),* în „Studii şi cercetări/ Studije i istraživanja. Actele simpozionului internațional Banatul – Istorie şi multiculturalitate/ Radovi Međunarodnog simpozijuma Banat – Istorija i multikulturalnost. Zrenianin 2015, Reşița 2015", Reşița, Edit. Fundației FREFV Novi Sad, 2015, pp. 723-734.

Marco, Gabriela Adina, *Câteva aspecte privind cultura slovacă din România*, în „Europa" (Novi Sad), an VII, nr. 14, 2014, pp. 65-67.

Marco, Gabriela Adina, *Biserica ortodoxă română din Nădlac – Protopopiatul Arad – 190 de ani de la punerea pietrei de temelie (1822-2012)*", în „Altarul Banatului" (Timişoara), anul XXIII (LXII), nr. 10-12, octombrie-decembrie 2012, pp. 107-119.

Marco, Gabriela Adina, *Pictura bisericii ortodoxe din Nădlac, prima lucrare a pictorului Ioan Zaicu*", în „Studii şi cercetări istorice bănățene" (Timişoara), vol. 1/2015, pp. 407-422.

Marco, Gabriela Adina, *Istorie, tradiție și cântare bisericească ortodoxă pe meleaguri nădlăcane. Corul Bisericii Ortodoxe Române (1882 – prezent)*, în „Studii şi cercetări istorice bănățene" (Timişoara), vol. 2/2016, Editura Eurostampa, pp. 125-137.

Marco, Gabriela Adina, *Comunitatea slovacă din Nădlac până la Unirea cea Mare*", în „Tribuna Universitară" (Arad), anul IV, nr. 2 (23), martie-aprilie 2006, p. 7.

Medeleț Vârtaciu, Rodica, *Pictorul Ion Zaicu*, Timişoara, Edit. Facla, 1979.

Pamätnica 50 rokov slovenského stredného školstva v Rumunsku; Memorial 50 de ani de învățământ liceal cu limba de predare slovacă din România, Nădlac, Editura Societății Culturale şi Științifice Ivan Krasko, 1995.

Štefanko, Ondrej, *Despre slovacii din România*, Nădlac, Editura Ivan Krasko, 2004.

Țiucra Pribeagul, Petre, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, Bucureşti, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936.

Țiucra Pribeagul, Petre, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, ed. 2, Arad, edit. Ramira, 2008.